

UDK 347.234(497.1)»1945—1948« : 351.712.5

Izvorni znanstveni članak

Priljeno: 16. XI. 1992.

Promjene vlasničkih odnosa u Jugoslaviji (1945.—1948.) na stranicama hrvatskih novina

MARIJAN MATICKA

Filozofski fakultet, Odsjek za povijest, Zagreb, Republika Hrvatska

Promjene vlasničkih odnosa u Jugoslaviji (1945.—1948.) idu u red važnijih promjena na crti oblikovanja društvenog sustava kakav je pokušala stvoriti Komunistička partija Jugoslavije. Predmet su istraživanja u ovom radu načini i oblici obavještavanja o tim promjenama u informativnim glasilima u Hrvatskoj. Metodom analize sadržaja ukazuje se na moguće značenje, djelovanje i očekivan javni učinak objelodanjenih novinskih tekstova.

1. Nekoliko napomena o novinama kao povijesnom izvoru

Novine su veoma važan izvor za proučavanje novije povijesti. Njihova upotrebljivost kao izvora ponajprije ovisi o istraživačkom pitanju. Širenje problematike istraživanja proširilo je i mogućnosti korištenja novinama kao izvorom. Uzete kao primarni izvor samo u slučajevima nedostatka ili nepristupačnosti arhivske građe, odnosno kao dopunsko svjedočanstvo, novine sve više postaju prvorazredan izvor u traženju odgovora na raznovrsna nova istraživačka pitanja političke, socijalne i gospodarske povijesti, ali još više povijesti mentaliteta i svakodnevnog života.¹

Novine su ponajprije izvor za obavijesti o prošlim vremenski i prostorno egzaktno provjerljivim događajima, tj. jednostavnim ili pojedinačnim činjenicama. To su one najvidljivije točke od kojih dobar istraživač polazi u složenija propitivanja prošlosti nastojeći utvrditi povezanost pojedinačnog događaja, pojave i cijelog procesa. Međutim, očitati u novinama samo obavijesti o pojedinačnim događajima i zaustaviti se na njihovu logičkom sređivanju znači ostati u području događajne povijesti. Jer, novine npr. svjedoče i o načinima informiranja, oblicima propagande, političkim i duhovnim strujanjima i stremljenjima, putovima pritiska na

¹ Usp. *Mirjana Gross*, *Historijska znanost. Razvoj, oblik, smjerovi*, Zagreb 1976. *La Nouvelle histoire, Les encyclopedies du savoir moderne*, Paris 1978., 468.

psihu ljudi, mehanizmima stvaranja javnog mišljenja, predrasuda, stereotipa. Sve teme odreda bitno važne za interpretiranje i objašnjavanje prošlih zbivanja.

Dakako, novine u cjelini, a zatim i svaki pojedini tekst, nužno je podvrgnuti postupcima klasične kritike izvora, dakle utvrđivanja autentičnosti i vjerodostojnosti. Različiti su i čimbenici koji utječu na položaj, mjesto i vjerodostojnost novina u društvima tradicionalnih građanskih demokracija i u totalitarnim društvima. No, stupanj neovisnosti odnosno ovisnosti novina o određenim političkim i idejnim opredjeljenjima u svakom se slučaju mora utvrditi. Valja se zatim pitati kako je dobivena i s kojim se ciljem informacija objavljuje, je li samo zabilježena ili komentirana, koliko je pouzdana itd.

Pri utvrđivanju činjenica na temelju novina kao izvora obično se primjenjuje metoda analize sadržaja. Podrazumijeva utvrđivanje mjesta koje pojedine novine daju određenoj problematici, unutrašnjoj i vanjskoj politici, različitim područjima društvenog života, lokalnim vijestima. Dakako, istraživača zanima tko je nešto napisao, što je napisao, kome je namijenjeno, a zatim i kakav je mogući učinak bio očekivan, a kakav je bio postignut. Analize mogu biti kvantitativne i kvalitativne, odnosno, u najuspješnijim ostvarenjima, racionalno međusobno povezane u argumentacijama, interpretacijama i objašnjenjima.²

2. O pristupu analizi tekstova o promjenama vlasničkih odnosa

Ovom prilikom nastoji se obaviti djelomična analiza tekstova o promjenama vlasničkih odnosa koje je provodila komunistička vlast u razdoblju od sredine 1945. do sredine 1948., objavljenih u hrvatskim informativnim glasilima. Djelomična stoga što je težište ponajprije na kvalitativnim analizama bez izvođenja sustavnog kvantificiranja podataka. Osim toga, u središtu su razmatranja pojave u svezi samo s trima, doduše vrlo značajnim, zakonima: Zakonom o agrarnoj reformi i kolonizaciji iz kolovoza 1945., Zakonom o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća iz prosinca 1946. i Zakonom o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća iz travnja 1948. godine. Te zakone usvojila je Privremena narodna skupština Demokratske Federativne Jugoslavije, odnosno Narodna skupština Federativne Narodne Republike Jugoslavije, i oni su, bez obzira na federativno ustrojstvo države, djelovali u svim federalnim jedinicama. Analizirani su tekstovi objavljeni u *Vjesniku*, *Narodnom listu*, *Slobodnoj Dalmaciji*, *Glasu Slavonije*, *Glasu rada* i *Naprijedu*. Glasila riječko-istarskog područja nisu uzeta u razmatranje zbog

² Usp. Roger Pinto, *Madeleine Grawitz*, *Methodes des sciences sociales*, Paris 1971., 447—449, 462—507; *Branko Petranović*, *Istoriografija i revolucija*, Beograd 1984., 117—126 (Metod analize sadržaja u savremenoj historiji). Naši povjesničari, istraživači 19. i 20. stoljeća, veoma se uspješno koriste novinama kao izvorom u slučajevima nedostatka arhivske građe i kao dopunskim svjedočanstvima. Gotovo sve monografske obrade pojedinih historioografskih problema tiskane posljednjih desetljeća utemeljene su i na toj kategoriji izvora.

tada još neriješena međudržavnog razgraničenja i posebnosti u primjeni zakona DFJ odnosno FNRJ. Analizirani su dakle dnevni listovi kojih je izdavač bila Narodna fronta i zauzimali su središnje (*Vjesnik*) odnosno važno mjesto među informativnim glasilima (*Narodni list*, *Glas Slavonije*, *Slobodna Dalmacija*). *Naprijed* i *Glas rada* bili su tjednici. Prvi je bio organ Komunističke partije Hrvatske, a drugi organ Jedinštenih sindikata radnika i namještenika Jugoslavije za Hrvatsku. Analizirane novine izlazile su u Zagrebu, Splitu i Osijeku.

Prema tome, riječ je o novinama koje su objelodanjivane u Hrvatskoj i koje su korespondirale s komunističkom državno-partijskom politikom. Ovom prilikom nije bilo moguće provjeriti postojanje tekstova o istraživanoj problematiki u hrvatskom iseljeničkom tisku. Stoga je i istraživačko pitanje nužno bilo usmjereno na način i oblike predstavljanja navedenih zakona i na dojam i ton kakav je o njima i u povodu njih stvarala komunistička vlast.³ U razmatranje je uzeto i latiničko izdanje *Borbe*, organa Komunističke partije Jugoslavije, radi utvrđivanja mogućih veza između tekstova i tema u centralnom partijskom glasilu i republičkim novinama. Analiza je kvalitativna, tj. opisna. Budući da je riječ o tisku u totalitarno usmjeravanom društvu, od analiziranja većeg broja različitih novina nije se mogla očekivati lepeza raznovrsnih stajališta i pristupa, već potvrda o dirigitiranosti tiska.⁴

3. Opće značajke tekstova o promjenama vlasničkih odnosa

Najuočljivija opća značajka u novinskom prikazivanju zakona o promjenama vlasničkih odnosa razmjerno je velik prostor koji tekstovi o njima zauzimaju. To su redovito, prilikom informiranja o usvajanju zakona, prve stranice. Naslovi su veliki i uglavnom konstatiraju sam čin i jednoglasnost prilikom glasovanja.⁵ Značajno je da se objelodanju u gotovo svim glasilima (u *Vjesniku* redovito) cijeli zakonski tekstovi. Očito je to

³ O značajkama i načinu donošenja zakona kojima je komunistička vlast mijenjala vlasničke odnose usp. *M. Matička*, Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji (1944—1948), Radovi, Zavod za hrvatsku povijest, 25/1992. Usp. i *Nada Kisić-Kolanović*, Pravno utemeljenje državnocentralističkog sistema u Hrvatskoj 1945.—1952. godine, *Časopis za suvremenu povijest*, 1/1992. V. također zbirku propisa »Konfiskacija, nacionalizacija, ratna dobit, agrarna reforma, kolonizacija i drugi oblici prisilnog prestanka vlasništva. Zakon o pretvorbi društvenog poduzeća«, Zagreb 1991., koju je pripremio Jadranko Crnić uz suradnju s Anom-Marijom Končić. Za osnovne obavijesti o općim prilikama toga doba usp. *Dušan Bilandžić*, *Historija Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Glavni procesi 1918—1985*, Zagreb 1985., i *B. Petranović*, *Istorija Jugoslavije 1918—1988*, Treća knjiga, Socijalistička Jugoslavija 1945—1988, Beograd 1988.

⁴ Usp. *Biljana Kašić*, Značajke partijske ideologije u Hrvatskoj (1945—1948), *Časopis za suvremenu povijest*, 1—3/1991., 256.

⁵ Npr. naslovi: Privremena Narodna skupština jednoglasno primila Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji (*Vjesnik*, 25. VIII. 1945.); Savezno vijeće i Vijeće naroda jednoglasno usvojili Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća (*Narodni list*, 7. XII. 1946.); Prihvaćen prijedlog Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća (*Slobodna Dalmacija*, 30. IV. 1948.).

bilo u funkciji olakšavanja agitacijskih kampanja koje su obično slijedile prihvaćanje važnijih zakona. To je olakšavalo djelovanje partijskim i narodnofrontovskim aktivistima koji su na raznim skupovima i u ostalim prilikama tumačili i provodili osnovne zakonske zamisli. Uz zakone su objavljivani i prikazi toka skupštinskih zasjedanja. Oni su uglavnom isti u svim glasilima, pa čak i u prezentiranju izvadaka iz pojedinih diskusija. To upućuje na jednostrani odabir obavijesti u skladu s procjenom vladajućih krugova o važnosti i pogodnosti pojedinih informacija. U tim izvještajima poseban prostor, a često i tiskarski slog, dobivala su objašnjenja predlagача zakona i pojedinih članova vlade i političkog života uopće.⁶ Veoma su često njihovi govori bili prenošeni u cjelini te ilustrirani njihovim fotografijama. Takvi su tekstovi ponekad zauzimali, u uvjetima skućena novinskog prostora, gotovo sve stranice. Samostalnih komentara, a napose potpisanih, bilo je razmjerno malo. A i oni su, u različitim novinama u povodu istog događaja, objavljivani uglavnom pod jednoobraznim naslovima.⁷

Učestalost novinskog praćenja istraživanih zakona veoma je različita. Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji bio je dugoročnija novinska tema. Tekstovi o toj problematici javljaju se odmah nakon osnivanja tzv. Privremene vlade DFJ 7. ožujka 1945. i naznake o provođenju agrarne reforme u vladinoj programskoj deklaraciji. Detaljno su zabilježene rasprave u Privremenoj narodnoj skupštini i njezinim tijelima. Veoma se opširno informiralo o usvajanju Zakona. Zatim je slijedilo razdoblje praćenja provođenja Zakona većim brojem tekstova u toku druge polovice 1945. i prve polovice 1946. godine. Od tada intenzitet praćenja te problematike opada da bi se potkraj 1947. i na početku 1948. godine ono uglavnom izgubilo. Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća imao je također velik publicitet, ali samo prilikom usvajanja i u kratkom razdoblju koje je neposredno slijedilo. Zakon je, iako vjerojatno očekivan, pripreman podalje od javnosti pa i skupštinskih tijela, te nekih posebnih najava o njemu u novinama nema. Nakon usvajanja i novinskog prezen-

⁶ Npr. *Vjesnik*, 7. XII. 1946. (1. izd.), u povodu usvajanja Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća, pokraj naziva novina donosi ovaj, u posebnom okviru otisnut, tekst Borisa Kidriča: »Naša sadašnjica i naša najbliža prošlost dokazuju punu životnu snagu državnog sektora naše privrede kao glavnog oslonca privrednog razvika s jedne strane, a naši planovi, s druge strane, traže da taj sektor odlučujuće učvrstimo ne samo kvalitativno, nego i kvantitativno, kako bismo mogli pod jedinstvenim rukovodstvom mobilizirati pojedine grane naše privrede za provođenje naših planova.«

⁷ Komentare u povodu prihvaćanja Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća objavili su *Vjesnik*, 8. XII. 1946. (Čitav radni narod naše zemlje pozdravlja odluku svoje Narodne skupštine), *Slobodna Dalmacija*, 10. XII. 1946. (Čitav radni narod naše zemlje pozdravlja donošenje Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća), *Glas rada*, 13. XII. 1946. (Radnička klasa Hrvatske pozdravlja Zakon o nacionalizaciji) i *Naprijed*, 14. XII. 1946. (*Zdravko Popović*, pomoćnik ministra industrije, Nacionalizacija privatnih privrednih poduzeća stavlja nas pred nove zadatke). O Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća izišao je komentar samo u *Glasi Slavonije*, 14. V. 1948. (Izmjena i dopuna Zakona o nacionalizaciji privrednih poduzeća i dalje jačanje socijalističkog sektora naše privrede).

tiranja skupštinske debate i teksta Zakona težište je u toku petnaestak dana na bilježenju načina prijema Zakona među radnicima. Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća bio je veoma kratko vrijeme na stranicama novina. Usvojen uoči 1. svibnja 1948., zabilježen je u novinama, ali očito ne više kao prvorazredan događaj. Promijenjene okolnosti, ponajprije već ostvarena apsolutna dominacija državnog vlasništva u gospodarskom području, uvjetovale su da agitacijske i propagandne aktivnosti u povodu takvih tema postanu sporedne.⁸

4. Neka obilježja informiranja o agrarnoj reformi i kolonizaciji

U pripremama za donošenja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji očitovale su se neke razlike u shvaćanjima unutar vladajuće komunističke grupacije. Osnovna je dilema bila da li dati zemlju dobivenu agrarnom reformom u privatno vlasništvo seljacima ili je nacionalizirati i seljacima dati samo na uživanje. Evoluciju gledišta o tome nalazimo i na stranicama novina.⁹ Dilema je prevladana u korist podjele zemlje seljacima u privatno vlasništvo, pa je tako oblikovan i zakonski prijedlog.

Rasprava u Privremenoj narodnoj skupštini i njezinim tijelima vodila se uglavnom o hitnosti donošenja Zakona i njegovoj obuhvatnosti. Tzv. opozicija stavila je primjedbe na donošenje Zakona prije usvajanja Ustava. Novine su izvještavale i o takvim stajalištima (npr. prilično su opširno prenesena gledišta Milana Grola, vođe Demokratske stranke i tada još potpredsjednika vlade DFJ), ali je mnogo više novinskog prostora davano predlagачima Zakona i onima koji su ga podupirali. Npr., gotovo je u cijelosti objavljeno izlaganje Vase Čubrilovića, ministra poljoprivrede i šumarstva u vladi DFJ, i Moše Pijade, predsjednika Zakonodavnog odbora Privremene narodne skupštine.¹⁰

Poslije usvajanja Zakona o agrarnoj reformi i kolonizaciji novinski tekstovi uglavnom imaju tri obilježja. Ponajprije, objavljuju se razni prateći propisi nužni za provođenje agrarne reforme i kolonizacije te njihova tumačenja i uputstva. Oni su uglavnom namijenjeni organima koji su provodili agrarnu reformu i kolonizaciju. Objelodanjivanje u dnevnim

⁸ *Glas rada*, tada organ Glavnog odbora Jedinštenih sindikata Hrvatske, nije uopće zabilježio, ni kao vijest ni kao komentar, donošenje Zakona o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća.

⁹ Usp. *M. Maticka*, Agrarna reforma i kolonizacija u Hrvatskoj od 1945. do 1948. Zagreb 1990., 37—42.

¹⁰ O radu Privremene narodne skupštine usp. *Dušan Markić*, AVNOJ i Privremena Narodna skupština, Novi Sad 1981. Raspravu u Privremenoj narodnoj skupštini i njezinim tijelima, na temelju stenografskih bilježnika zasjedanja, opširnije su prikazali *B. Petranović*, Političke i pravne prilike za vreme Privremene vlade DFJ, Beograd 1964., 58—59, i *Nikola L. Gačević*, Agrarna reforma i kolonizacija u Jugoslaviji, 1945—1948, Novi Sad 1984., 110—113. O novinskim odjecima usp. *Vjesnik*, 13. VIII. 1945. (U Zakonodavnom odboru Privremene Narodne skupštine primljen je u načelu Zakon o agrarnoj reformi i kolonizaciji.)

novinama trebalo ih je učiniti pristupačnima i brzo primjenljivim na širokom prostoru.¹¹ Drugu kategoriju čine mobilizacijski i propagandno obilježeni tekstovi. Vremenski se najprije objavljuju tekstovi o kolonizaciji. Oni su pozitivno intonirani i malokad ističu teškoće koje se javljaju prilikom provođenja kolonizacije. Osnovna im je namjera stvaranje povoljnog dojma o toku kolonizacije i, dakako, o uspjehu nove vlasti u ostvarivanju zacrtanih programa. Istodobno animiraju kandidate za kolonizaciju.¹² Sličnu su namjenu imali i napisi o provođenju agrarne reforme. Težište je na prikazivanju skupova agrarnih interesenata. Uvijek se ističe brojnost sudionika i velika angažiranost agrarnih interesenata pri utvrđivanju zemljišta koja dolaze pod agrarnu reformu. Nastoji se potaknuti i njezino što brže provođenje.¹³ U treću kategoriju mogu se ubrojiti tekstovi koji napose govore o veleposjedničkoj i crkvenoj zemlji. Usmjereni su prije svega na diskreditiranje vlasnika. Govore o nužnosti razbijanja veleposjeda, o teškom položaju radnika na takvim posjedima, o njihovoj eksploataciji i teškim uvjetima života. Često su takvi tekstovi ilustrirani fotografijama poljoprivrednih radnika, a citiraju se i njihove izjave. Redovito te izjave sadrže nadu u bolji život koji će omogućiti agrarna reforma i razdioba veleposjedničke zemlje.¹⁴

Tekstove o agrarnoj reformi i crkvenom zemljištu očito valja razmatrati u kontekstu cjelovitih odnosa državno-partijskih vlasti i vjerskih zajednica, u Hrvatskoj napose Katoličke crkve. U razmatranom razdoblju oni su bili zaoštrjeni, a to pokazuju i novinski prilozii o postupanju s crkvenom zemljom. Može se uočiti dvorsnost objavljenih informacija. Ponajprije se željelo prikazati kako se katolički crkveni krugovi protive agrarnoj reformi i, prema tome, ne žele da seljaci dobiju zemlju i poboljšaju uvjete

¹¹ Npr. ovi tekstovi: Uredba o redu prvenstva u dodjeljivanju zemlje (*Vjesnik*, 9. IX. 1945.); Uredba o sprovođenju naseljavanja boraca u Vojvodinu (Isto, 20. IX. 1945.); Izjava T. Čikovića, ministra poljoprivrede i šumarstva (Isto, 27. IX. 1945.); Važno upozorenje i upute kolonistima (Isto, 10. X. 1945.); Proglas Agrarnog savjeta FNRJ (Isto, 29. XII. 1945.) itd.

¹² Npr. tekstovi pod naslovima: 2500 obitelji iz Dalmacije naselit će se u Vojvodinu. Kolonizacijom će se znatno riješiti teško stanje siromašnih i opustošenih krajeva Dalmacije, kao i neposredni problemi prehrane (*Vjesnik*, 28. IX. 1945.); Danas stiže u Zagreb transport kolonista iz Like koji će odmah produžiti na određena mjesta u Bačku (Isto); Novih 1200 kolonista iz Like prošlo je kroz Zagreb na putu u svoj novi zavijač — u Bačku (Isto, 5. X. 1945.); Kad se ujedini plodna zemlja s našim marljivim rukama (Isto, 7. X. 1945.); Vojvodina — nova domovina naših kolonista (*Naprijed*, 10. XI. 1945.).

¹³ Npr. članci pod naslovima: Za brzo i dosljedno provođenje agrarne reforme u Hrvatskoj potrebna je masovna aktivizacija seoske sirotinje i agrarnih interesenata (*Naprijed*, 26. I. 1946.); Provedbom agrarne reforme u kotaru Dugo Selo dobit će siromašni seljaci oko 2000 jutara zemlje (*Vjesnik*, 8. II. 1946.); Agrarnim raspravama u Našicama prisustvovalo je preko 3000 agrarnih interesenata (Isto, 15. II. 1946.).

¹⁴ Npr. članci pod ovim naslovima i podnaslovima: Zemlja pripada onome tko je obrađuje. Sva veleposjednička imanja strahovito su zapuštena. Poljoprivredni radnici žive na veleposjedima u vrlo teškim prilikama (*Vjesnik*, 3. VIII. 1945.); Ostvarenje Zákona o agrarnoj reformi i kolonizaciji velik korak u ljepšu budućnost naših naroda (*Naprijed*, 18. VIII. 1945.); Sprečavajući mahinacije veleposjednika sprovodimo u život Zakon o agrarnoj reformi (Isto, 2. II. 1946.); Tako smo malo zemlje imali da je nismo orali nego kopali (*Vjesnik*, 4. III. 1946.).

svoga života. Vidi se nastojanje da se izazove suprotstavljanje seljaka i svećenstva.¹⁵

Posebno je mjesto zatim dobilo informiranje o akcijama za smanjivanje zemljišnog maksimuma određenog za crkvene posjede. To je tipičan primjer usmjerivanja javnih akcija i oblikovanja dirigitiranog javnog mišljenja. Naime, iz najviših rukovodstava Komunističke partije potekla je direktiva o organiziranju javnih zahtjeva za smanjenje maksimuma crkvenih zemljoposjeda. U pojedinim selima partijski i narodnofrontovski aktivisti organizirali su skupove seljaka na kojima su se takvi zahtjevi iznosili. Novine o tome pišu kao o spontanim seljačkim manifestacijama i daju im velik publicitet. Bio je to zapravo prilog stvaranju dojma o radikalno protucrkvnom raspoloženju seljaka.¹⁶

Budući da su se kolonizacija i agrarna reforma provodile veoma intenzivno i da su u osnovi već do kraja 1946. godine bile uglavnom završene, mijenja se i karakter napisa o njima. Češći postaju članci u kojima se sažimaju rezultati i ističu postignuća. Kao autori javljaju se i službenici Ministarstva poljoprivrede i šumarstva Narodne Republike Hrvatske.¹⁷ Ti tekstovi gube neposredan mobilizacijski i propagandni značaj. Prezentiranjem pozitivnih rezultata žele afirmirati uspješnost akcija i, dakako, nove vlasti. Naglasak je na dosljednosti nove vlasti u ostvarivanju

¹⁵ Npr. tekstovi: *Mijo Mirković*, O feudalnom karakteru crkvenog zemljišnog posjeda (*Naprijed*, 17. XI. 1945.); U Radničkom domu u Zagrebu održana je prva rasprava o utvrđivanju agrarnih objekata na posjedu Zagrebačke nadbiskupije. Na raspravi, kojoj je prisustvovalo mnoštvo naroda iz Zagreba i okolice, odlučeno je da se Nadbiskupiji ostavi 10 hektara zemlje (*Vjesnik*, 9. II. 1946.); Svjesni seljaci preloškog kotara razbili su pokušaj klerofašista da spriječe provedbu agrarne reforme (Isto, 10. II. 1946.); Prebenderski zbor Prvostolne crkve zahtijeva da mu se za dvanaest prebendera ostavi preko 220 jutara zemlje (Isto, 28. II. 1946.).

¹⁶ Centralni komitet KPJ uputio je 16. X. 1945. Centralnom komitetu KPH brzojav u kojemu, između ostalog, piše: »U agitaciji i štampi treba posvetiti pažnju: 1) Raspraviti akcije reakcionarnog katoličkog klera, pastirsko pismo, — ukazujući na njihov revolt protiv agrarne reforme i na povezanosti akcije sa cjelokupnom aktivnošću domaće i inostrane reakcije protiv naše zemlje« (Arhiv Instituta za suvremenu povijest, Fond CK KPH, I). CK KPH daje okružnim komitetima KPH brzojavno 20. II. 1946. ovu direktivu: »Radi prevelikog maksimuma zemlje koji je zakonom predviđen za crkvu i samostane organizirajte da agrarni interesi pismeno zatraže tj. stave predloge Komisiji za agrarnu reformu i kolonizaciju da se taj minimum [maksimum, M.M.] smanji [...]« (Isto, XIII). U novinama je zabilježeno više skupova na kojima su isticani takvi zahtjevi: Agrarni interesi u Ludbreškom kotaru traže da se smanji zakonski minimum predviđen za crkvene posjede (*Vjesnik*, 1. II. 1946.); Zagorski seljaci u Zlataru traže da se izmijeni Zakon o agrarnoj reformi smanjivanjem maksimuma za crkvene posjede (Isto, 22. II. 1946.); I narod kotara Pregrada traži da se izmijeni Zakon o agrarnoj reformi zahtijevajući da se sva crkvena zemlja podijeli seljacima (Isto, 25. II. 1946.); Narod krapinskog kotara traži izmjenu agrarnog zakona i potpuno oduzimanje zemlje onima koji je ne obrađuju (Isto, 1. III. 1946.). Usp. *M. Maticka*, Agrarna reforma i kolonizacija, n. dj., 90—91.

¹⁷ Velik broj tekstova napisao je ing. Ante Mihlečić, načelnik Odjela za agrarnu reformu i kolonizaciju Ministarstva poljoprivrede i šumarstva NR Hrvatske. Navodimo naslove nekih: Siromašno seljaštvo ostvaruje svoju vjekovnu težnju za pravednom podjelom zemlje (*Vjesnik*, 6. II. 1946.); Agrarnom reformom u NR Hrvatskoj podijeljeno je preko 229.000 jutara zemlje na 84.043 seljačke obitelji. U toku su radovi za konačni prenos zemlje na agrarne interesente u zemljišnim knjigama (Isto, 11. I. 1947.).

danih obećanja i programa, osiguranju boljeg života za tzv. široke slojeve seljaštva. No, kako istodobno državno-partijske vlasti imaju sve više problema u ostvarivanju politike na selu i prema seljacima, napose u svezi s organiziranjem i provođenjem otkupa poljoprivrednih proizvoda, tema o agrarnoj reformi postupno nestaje iz novina.¹⁸

5. *Neka obilježja informiranja o Zakonu o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća (1946.) i Zakonu o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća (1948.)*

Informiranje o Zakonu o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća bilo je prilično opširno. Uz objavljivanje cijeloga zakonskog teksta i prilično detaljno obavještanje o toku rasprave u Narodnoj skupštini, uočavaju se zapravo dva tipa informacija. Prvo su obavijesti o radničkim i sindikalnim skupovima održanim u povodu donošenja Zakona i informacije o pozdravnim brzojavima predsjedniku vlade FNRJ Josipu Brozu Titu i Narodnoj skupštini FNRJ, a drugo su stanoviti komentari objavljeni u nekoliko novina.

Izvištavanje o skupštinskom toku usvajanja Zakona očit je primjer selekcije informacija i njihova usmjerenog prikazivanja. Uglavnom su sva glasila registrirala diskusiju u povodu usvajanja Zakona. Osim cijelog izlaganja Borisa Kidriča, ministra industrije i predsjednika Privrednog savjeta vlade FNRJ, cjelovito je prenesen i govor Edvarda Kardelja, potpredsjednika vlade FNRJ. Govor je bio potaknut diskusijom Dragoljuba Jovanovića, narodnog poslanika, tada pripadnika tzv. narodno-frontovske opozicije. Međutim, sama diskusija D. Jovanovića, doista kratka, u novinskim je izvištajima tek naznačena, i to u kontekstu njegova nezadovoljstva s procedurom usvajanja Zakona. Diskutanti koji su komentirali istupanje D. Jovanovića, dobili su veći prostor od njega. Tako je ostvaren obrazac prema kojemu se cjelovito objavljuju napadi na određena shvaćanja, misli i teze, i te se ideje mogu razabrati samo iz tekstova onih koji napadaju.¹⁹

¹⁸ U toku 1947. piše se, napose na stranicama *Slobodne Dalmacije*, o problematiki provođenja Zakona o ukidanju agrarnih odnosa feudalnog karaktera u Dalmaciji i Hrvatskom primorju, što ga je 20. XI. 1946. usvojio Prezidijum Sabora NR Hrvatske. Slično je i s prezentiranjem u informativnim glasilima provođenja Odluke o uređenju agrarnih odnosa i poništenju dražbi na području Oblasnog narodnog odbora za Istru od 25. XI. 1946. No, to je izvan neposrednog interesa razmatranja u ovom radu.

¹⁹ Rasprava na temelju stenografskih bilježaka Narodne skupštine izložena je u radu *M. Matića*, Zakonski propisi o vlasničkim odnosima u Jugoslaviji, n. dj. Interpretacija dijela rasprave u kojoj je sudjelovao D. Jovanović bila je u svim novinama jednako prikazana: »Potom je govorio narodni poslanik Dragoljub Jovanović koji zamjera Saveznoj vladi što je ovaj zakonski prijedlog podnijela pred Narodnu skupštinu 'na prečac', ali izjavljuje da će glasati za zakonski prijedlog. Slijedeći govornik je Miloš Rašović. Pošto je podvukao značaj zakonskog prijedloga, osvrnuo se na zamjerku dra Dragoljuba Jovanovića i rekao da je 'neumjesna i da može da posluži onima koji bi želili da smetaju naš rad'. 'Zastupajući ovakvo gledište — rekao je Miloš Rašović — dr Jovanović, krvni neprijatelj naših naroda, zastupa interes onih koji

Značajno je da nakon usvajanja Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća nisu slijedile informacije o njegovoj konkretnoj primjeni i praktičnom značenju. Objavljeni komentari u nekoliko novina uglavnom su iste intonacije, i može se zaključiti da su rađeni prema istom predlošku, koji je očito nastao u agitpropovskom aparatu. Bili su to tekstovi koji su kombinirali citate iz obrazloženja B. Kidriča i dijelova govora E. Kardelja. Težište je stavljeno na ostvarenje stoljetnih težnji radničke klase za ukidanjem eksploatacije i radničkim ovladavanjem sredstvima za proizvodnju. To se označivalo kao otvaranje nove etape u razvoju društva, osnovica za ostvarenje najnaprednijega društvenog sustava.²⁰

Radničko-sindikalni skupovi i brzojavi očito su bili organizirani. Skupovi su održavani ponajviše u poduzećima koja su došla pod udar Zakona. Značajno je da većina tih informacija potječe, bez obzira na mjesto izlaska novina, iz slavonske regije, nešto manje iz Dalmacije, a najmanje sa šireg zagrebačkog područja. Informacije su tako oblikovane da pokazuju zadovoljstvo radnika što će raditi u državnim poduzećima i što su uklonjeni privatni vlasnici. Na to se vežu izjave i deklaracije radnika da će raditi više i bolje te povećanim proizvodnim rezultatima opravdati povjerenje. Državno-partijski aparat upravo je očekivao povećan radni angažman i bolje proizvodne rezultate kao neposrednu posljedicu ukidanja privatnih privrednih poduzeća. Stoga su zacijelo i informacije o nacionalizaciji na to stavljale težište.²¹ Zahvalnost, jer se donošenje Zakona isticalo kao posebna zasluga, najvećim je dijelom bila usmjerena Josipu Brozu Titu, a manje Narodnoj skupštini i vladi FNRJ. To po-

su izgubili u našoj zemlji mogućnost iskorištavanja naših naroda» (*Slobodna Dalmacija*, 7. XII. 1946.). U to doba već se razvio sukob između D. Jovanovića, prijatelja građanskog političara koji je poslije rata pristupio u Narodnu frontu i obavljao istaknute dužnosti, i rukovodećih ljudi Komunističke partije Jugoslavije napose oko društvenog položaja seljaštva, stranačkog života, gospodarskog razvoja. Iskorištena je prilika za napad na njegovu osobu i rušenje njegova ugleda u javnosti. U tome se može naći smisao danih kvalifikacija pa i istupa E. Kardelja.

²⁰ U komentarima (vidi bilj. 7) može se, između ostalog, pročitati: »Dan donošenja Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća predstavlja krupan događaj ne samo za našu privredu nego događaj velik i značajan u čitavoj historiji borbe naših naroda. [...] To je dan slavlja, dan radosti širom čitave Federativne Demokratske Republike Jugoslavije, dan stvaranja novih radnih planova i obaveza za sretnu i sigurnu budućnost naših naroda« (*Vjesnik*, 8. XII. 1946.). »Ovim zakonom nestaje u našoj zemlji, u velikim i većim privrednim poduzećima, i posljednjih tragova iskorištavanja čovjeka po čovjeku. Time je ostvaren još jedan korak bliže onom cilju kome nezaustavno teži radnička klasa Hrvatske i čitave Jugoslavije — planskoj privredi i socijalizmu. [...] Tim su konačno i sredstva proizvodnje u našoj zemlji postala vlasništvo najnaprednije klase i čitavog naroda, koji jedini ta sredstva može unaprijediti, poboljšati i razviti na viši stepen i dobro čitavog radnog naroda i naše domovine« (*Glas rada*, 13. XII. 1946.).

²¹ Npr. u *Naprijedu* 14. XII. 1946. ispod općeg naslova Radni narod Hrvatske s velikim oduševljenjem pozdravlja Zakon o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća nalazimo informacije pod ovim međunaslovima: Radnici osječkih nacionaliziranih poduzeća obećavaju maršalu Titu, da će još više raditi na učvršćenju nove države, Pomorci i brodogradilišni radnici obvezuju se da će ispuniti zadatke na povjerenim im brodovima i brodogradilištima, Bjelovarski radnici ističu da će poduzeća krenuti brže naprijed.

tvrdju: brzojavi koji su uglavnom bili upućivani Josipu Brozu Titu.²² Valja konstatirati da se u kontekstu informiranja, komentiranja i veličanja Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća Komunistička partija Jugoslavije relativno malo spominje, a socijalizam kao koncepcija društvenog razvoja uglavnom je naznačen tek implicitno.

Zakon o izmjenama i dopunama Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća usvojen je u uvjetima gotovo već potpuno podržavljених svih važnijih gospodarskih područja, čvrstih pozicija Komunističke partije unutar strukture državne vlasti, ali i početka razilaženja i sukoba unutar informbirovske bloka. Monolitnost i monopolnost pozicija vladajućeg predlagača Zakona očitovale se i prilikom usvajanja Zakona u Narodnoj skupštini FNRJ. Oba skupštinska vijeća prihvatila su Zakon bez diskusije, dakle nije bilo ni razmatranja u kojima bi se, kako je inače bilo uobičajeno, razradivale pozitivne strane, hvalevrijedna dostignuća i očekivana postignuća Zakona. Slično se dogodilo s informacijama u povodu usvajanja Zakona. Očito se od njegova donošenja nije mogao napraviti, a niti se očekivao, poseban propagandni efekt niti mobilizacijski učinak. Kako je već rečeno, tekst Zakona, izuzetno kratak, objavljen je u cijelosti u većini novina. Zatim su u nekoliko narednih dana objavljeni ukazi Prezidijuma Sabora NR Hrvatske s popisima privrednih objekata (npr. manji hoteli, mlinovi, skladišta i slično) koji su tom nacionalizacijom bili obuhvaćeni. Nisu to bile više posebno važne gospodarske jedinice, iako je osnovna zamisao bila podržavljenje cjelokupnoga gospodarstva osim obrtničke djelatnosti koja se obavljala samo osobnim radom. Objavljeni komentar naglašavao je potpunu pobjedu, sada eksplicitno kazano, koncepcije socijalističkog razvoja.²³

²² Tako *Narodni list*, 18. XII. 1946., donosi pod općim naslovom Narod iz svih krajeva upućuje pozdrave maršalu Titu povodom donošenja Zakona o nacionalizaciji pregled upućenih brzojava. Navodimo neke: »Građani VII. rajona grada Zagreba brzobjavaju: 'S Konferencije Narodnog odbora VII. rajona grada Zagreba izražavamo Vam, duže Maršale, svoju zahvalnost na donošenju Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća jer je taj Zakon dovrst temelj napretka i boljeg života naših naroda'.« »Radnici i namještenici Grafičkog nakladnog zavoda u Zagrebu poslali su brzobjav ovog sadržaja: 'Radnička klasa, koja se desetljećima borila protiv iskorišćavanja čovjeka po čovjeku, oduševljeno pozdravlja donošenje Zakona o nacionalizaciji. Ovaj Zakon pruža radničkoj klasi Jugoslavije novi dokaz o brizi naših najviših rukovodilaca za bolji život radnog naroda grada i sela'«.

²³ U *Glasi Slavonije*, 14. V. 1948., može se između ostalog pročitati: »Ova mjera likvidirala je još preostali dio kapitalističkog sektora u industriji. Uklonilo se njegovo vlasništvo nad svim onim sredstvima, koja treba da služe narodu za kulturno i socijalno uzdizanje. [...] Izmjena i dopuna Zakona o nacionalizaciji privatnih privrednih poduzeća, koja znači, da kapitalistički elementi u našoj domovini gube i posljednje pozicije, pozdravljena je s oduševljenjem od najširih trudeničkih masa. Radnici, koji su u poduzećima koja su došla pod udar Zakona o nacionalizaciji radili za vlasnike izrabljivače, sada se uključuju u socijalistički sektor privrede tj. u izgradnju naše zemlje, u ostvarenje petogodišnjeg plana. Oni će svojim radom pokazati istu svijest i zalaganje, kakvu pokazuju trudenici, koji rade otprije u socijalističkom sektoru privrede.«

6. Zaključak

Promjene vlasničkih odnosa idu u red najvažnijih promjena na crti društvenog sustava koji je pokušala oblikovati Komunistička partija Jugoslavije. Iako za čitavo vrijeme rata (1941.—1945.) protiv okupacijskih sila i snaga koje su s njima bile povezane ni KPJ, a dakako ni Komunistička partija Hrvatske, nisu otvoreno proklamirale program mijenjanja vlasničkih odnosa, već su isticale platformu narodnooslobodilačke borbe, promjene vlasničkih odnosa počele su u toku rata. Osnovica tih promjena bila je Odluka o prijelazu u državno vlasništvo neprijateljske imovine, o državnoj upravi nad imovinom neprisutnih osoba i o sekvestru nad imovinom koju su okupatorske vlasti prisilno otuđile. Tu je Odluku Predsjedništvo Antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Jugoslavije donijelo 21. studenoga 1944. godine. Vlasničke promjene koje su se događale u mirnodopskim uvjetima, ma koliko bile značajne, samo su se uklapale u već ostvarene promjene, učvršćivale već zacrtanu osnovnu tendenciju dominacije državnog vlasništva u industriji i njegova jačanja u poljoprivredi i šumarstvu.

Analiza sadržaja novinskih tekstova, informacija i komentara o osnovnim zakonima iz te problematike u razdoblju 1945.—1948. godine pokazuje da je državno-partijska vlast nastojala iskoristiti usvajanje tih propisa kako bi se pokazala kao dosljedan provoditelj programa ukidanja eksploatacije i radničkog ovladavanja sredstvima za proizvodnju kao osnove stvaranja novoga društvenog sustava bogatijeg i ljepšeg života. Tako je željela osigurati političku potporu, ostvariti mobilizaciju radnog stanovništva na državnim proizvodnim programima i planskim zadacima i usmjeriti naklonost pučanstva prema istaknutijim političkim djelatnicima, napose jačati karizmu Josipa Broza Tita.

Kvantitativna analiza prostora koji zauzimaju pojedini tekstovi, ključnih riječi, navođenja osoba i slično, kada bi bila dosljedno provedena, vjerojatno bi dodatno argumentirala gornje tvrdnje.

Objavljeni novinski tekstovi bili su namijenjeni širokom krugu čitatelja. Osnovne informacije, način prezentiranja i ton uglavnom su isti u svim ispitivanim novinama. To svjedoči o usmjerivanju tiska i o težnji za postizanjem globalnog učinka. Putem sustava agitatora, koji je u to doba bio veoma raširen i dobro uvježban, poslana su poruke prelazile u neposredan čitateljski krug.

Ipak, najteže je utvrditi pravi učinak objavljenih tekstova u tadašnjim prilikama. To bi zahtijevalo i posebne istraživačke postupke, što ovom prilikom nije bilo moguće provesti.

SUMMARY

THE CHANGE IN THE OWNERSHIP STRUCTURE IN YUGOSLAVIA
(1945—1948) ON THE PAGES OF THE CROAT NEWSPAPERS

The change of the ownership structure in Yugoslavia (1945—1948) is one of the more important changes for the establishment of the system that the Communist Party of Yugoslavia wanted to create. This article examines the ways of reporting about those changes in the newspapers of Croatia. The writing of the papers in a totalitarian state reflects the state-party policies. The author studies texts in *Vjesnik*, *Narodni list*, *Slobodna Dalmacija*, *Glas Slavonije*, *Glas rada*, and *Naprijed*.

An analysis of the reporting about the Law of the Agrarian Reform and Colonization of August 1945, the Law of Nationalization of the Private Industrial Firms of December 1946, and the Law of the Changes and Supplements of the Law of Nationalization of the Private Industrial Firms of April 1948 shows that the regime wanted to portray the promulgation of these laws as its concern for the eradication of exploitation and for the introduction of workers' ownership of the means of production. This was also portrayed as the basis for a new social system of richer and more beautiful way of life. The ultimate purpose of the newspapers reporting was the creation of a favorable public opinion.